

راهبردهای بهینه جهت مقابله با پیامدهای زیست محیطی آینده در معماری ساحلی (گردشگری ساحلی در جزیره کیش)

چکیده

امروزه محیط زیست و معضلاتی که آن را تهدید می‌کند، یکی از مهم‌ترین چالش‌های پیش رو در جوامع مختلف است. بنابراین، این مسئله ابعاد مختلف طرح‌های و ایده‌های نو در جامعه را تحت شعاع قرار می‌دهد. معماری به عنوان یکی از ساختارهایی که ارتباط نزدیکی با زمین و چهره طبیعت دارد، می‌تواند نقش مهمی در مسائل زیست محیطی داشته باشد. جزیره کیش یکی از مناطق مهم و استراتژیک در جغرافیای کنونی ایران است که مورد توجه بخش گردشگری و فرهنگی است. لذا بررسی معماری ساحلی در آن و چالش‌های زیست محیطی که با آن مواجهه است، مسئله مهم و قابل ارزیابی است. پژوهش حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و از نظر روش و ماهیت جزء پژوهش‌های توصیفی - تحلیلی می‌باشد. در این پژوهش ضمن شناخت مقدماتی از گردشگری ساحلی به بررسی نقش گردشگران و تأثیرات زیست محیطی پروژه‌های مرتبط با آن در تخریب محیط زیست و معماری ساحلی جزیره کیش پرداخته شده است. در این پژوهش اطلاعات جمع‌آوری شده به کمک مدل تحلیلی SWOT مورد پردازش و تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد بر اساس ماتریس ارزیابی عوامل داخلی نشان می‌دهد که عوامل داخلی در امر گردشگری و معماری ساحلی واکنش مناسبی نداشته است و از قوت‌ها در مقابل ضعف‌ها به طور مناسبی استفاده نشده است. همچنین بررسی ماتریس ارزیابی عوامل خارجی نشان می‌دهد ارگان‌ها و گردشگران در امر معماری و گردشگری ساحلی نسبت به عوامل خارجی واکنش نسبتاً مناسبی داشته‌اند و علی‌رغم ضعف درونی، می‌توان با استراتژی‌های تعاملی، مبتنی بر ماتریس تعیین راهبرد بهینه، از فرصت‌های موجود در جهت رفع موانع استفاده نمود.

اهداف پژوهش:

۱. بررسی قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای موثر بر معماری ساحلی
۲. یافتن راهبردهای بهینه جهت بهبود کیفی معماری ساحلی در کیش

سوالات پژوهش:

۱. عوامل زیست محیطی پروژه‌های مرتبط با گردشگری، چه تأثیری در معماری ساحلی کیش خواهد داشت؟
 ۲. راهبردهای مقابله با تأثیرات مخرب بر معماری ساحلی جزیره کیش کدام‌اند؟
- واژگان کلیدی:** جزیره کیش، تغییرات کاربری، معماری ساحلی (گردشگری ساحلی)، محیط زیست.

۱. مقدمه

گردشگری یکی از پویاترین فعالیت‌های اقتصادی عصر حاضر است که نقش مهمی در توسعه پایدار محلی ایفا می‌کند. این صنعت از طریق ترکیب و به‌کارگیری همزمان منابع داخلی و خارجی، منافع اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و فرهنگی زیادی را به دنبال دارد. از این رو گردشگری اگر با برنامه‌ریزی همراه باشد تمامی شاخص‌های توسعه پایدار از جمله اشتغال، شاخص‌های توسعه اقتصادی، ارتقاء سطح فرهنگی از طریق مبادلات فرهنگی، حفاظت از میراث تاریخی، فرهنگی، طبیعی و حفاظت محیط زیست جوامع را بدون نیاز به سرمایه‌گذاری سنگین بهبود می‌بخشد اما نکته حائز اهمیت این است که رونق گردشگری در هر مکان جغرافیایی در کنار پیامدهای مثبت و منفی اقتصادی، اجتماعی، اثرات زیست محیطی به همراه دارد که در صورت ادامه یافتن می‌تواند خسارت‌های جبران‌ناپذیری را به بار آورد. معمولاً از توریسم به عنوان ابزاری برای تحریک اقتصادهای بحرانی و تقویت فعالیت‌های توسعه‌ای از طریق ایجاد مشاغل و درآمد، استفاده می‌شود. به هر حال تجارب بدست آمده از توریسم متفاوت است چرا که از طرفی توریسم می‌تواند به شکل‌های گوناگون به کار گرفته شود و از طرف دیگر قابلیت‌های هر محل برای جذب توریست و نیز رفع نیازهای آن‌ها متفاوت است. مناطق ساحلی نیز از پربرترین و پویاترین منابع اکولوژیکی و بستر فعالیت‌های علمی اقتصادی و اجتماعی در جهان به شمار می‌روند. منابع ارزشمند اکولوژیکی، تنوع زیستی و ذخایر سرشار نفت و گاز و فعالیت‌های علمی اقتصادی، این مناطق را به یکی از حساس‌ترین و ارزشمندترین مناطق در جهان تبدیل نموده است. جزیره کیش باتوجه به موقعیت طبیعی و اکولوژیکی و قرار گرفتن در آب‌های خلیج فارس به عنوان تنها جزیره مرجانی ایران، داشتن مناطقی سرشار از پدیده‌های منحصر به فرد طبیعی و دارا بودن شرایط زیست محیطی و دریایی بستر مناسبی را برای پیشرفت صنعت گردشگری و ایجاد پروژه‌های گردشگری در رقابت با کشورهای مختلف فراهم کرده است و می‌تواند در انتقال علم و شکوفایی اقتصادی کشور نقش قابل توجهی را ایفا کند اما عدم توجه به این منطقه حساس در نهایت می‌تواند موجب تخریب آن و کاهش میزان سرمایه‌گذاری در این جزیره گردد، بنابراین این مقوله نیازمند برنامه‌ریزی هدفمند و پایدار است.

اگر پایداری زیست محیطی یکی از اهداف عینی این عصر از صنعت گردشگری است، پس اندازه‌گیری عملکرد و اثرات آن نیز در مقصدهای گردشگری، یک ضرورت است. توسعه پایدار در زمینه تلاش جهت برآوردن نیازهای نسل‌های حال و آتی، به عنوان متعادل‌کننده سود کوتاه مدت با حفظ محیط زیست در بلند مدت عمل می‌نماید. تاکنون مطالعات، تحقیقات و گزارشات مختلفی در رابطه با مسائل زیست محیطی در جزیره ارائه شده است. امیدوار (۱۳۷۹) در پایان‌نامه خود به ارزیابی پیامدهای زیست محیطی توریسم در جزیره کیش و ارائه راهکار در جهت مدیریت نواحی ساحلی پرداخته است. همچنین مهندسین مشاور سازه‌پرداز ایران (۱۳۸۶) به مدیریت شرکت فرا دریا عرشه و با حمایت سازمان منطقه آزاد کیش پروژه‌ای را تحت عنوان طرح جامع مدیریت سواحل و محیط زیست جزیره کیش (ICZM) انجام داده‌اند و گزارشات خود را در ۱۵ جلد کتاب ارائه نموده‌اند. همین‌طور مهندسین مشاور گنو (۱۳۷۳) در خصوص طرح جامع جزیره کیش مطالعاتی را صورت داده است. بروجنی و نیک‌بین (۱۳۹۰) در مقاله با عنوان سنجش پایداری توسعه گردشگری در جزیره کیش به شاخص‌هایی در این خصوص اشاره می‌نماید. نیک‌بین و کرمی (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان بررسی پایداری اجتماعی-فرهنگی توسعه گردشگری در جزیره کیش پیشنهادهای به منظور هر چه پایدارتر کردن منافع اجتماعی-فرهنگی حاصل از توسعه گردشگری برای این جزیره ارائه کرده است. حسین‌زاده و عرفانیان (۱۳۹۴) نیز در مقاله‌ای تحت عنوان تعیین ظرفیت برد گردشگری ساحلی جزیره کیش، ظرفیت برد بر اساس

استانداردهای معمول جهانی و معیارهای سیاسی و ایدئولوژیک خاص جامعه ایران برآورد شده است. باقی پور و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «گردشگری ساحلی در جزیره کیش و آثار زیست محیطی به بیان» تأثیرات زیست محیطی در گردشگری ساحلی کیش اشاراتی داشته است.

پژوهش حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و از نظر روش و ماهیت جزء پژوهش‌های توصیفی - تحلیلی می‌باشد. برای جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های مورد نیاز از مطالعات کتابخانه‌ای و هم‌چنین بررسی‌های میدانی از قبیل مصاحبه و پرسشنامه استفاده شده است و با توجه به اطلاعات بدست آمده و تلفیق و ترکیب یافته‌ها، اطلاعات طبقه‌بندی و به کمک مدل تحلیلی SWOT مورد پردازش و تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. بدین منظور فهرستی از نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدها مورد شناسایی قرار گرفت. با توجه به عوامل چهارگانه مذکور الگوهای راهبردی مقابله با پیامدهای آینده زیست محیطی پروژه‌های مرتبط با گردشگری ساحلی در جزیره کیش ارائه شد.

منطقه مورد مطالعه این پژوهش جزیره کیش است. جزیره کیش که از نظر تقسیمات کشوری جزء شهرستان بندر لنگه در استان هرمزگان می‌باشد. با مساحتی معادل ۹۰/۴۵۷ کیلومتر مربع در ۱۸ کیلومتری از کرانه جنوبی ایران قرار گرفته است (شکل ۲). منطقه مورد مطالعه محدوده ساحل جزیره کیش است که در فاصله کمی از سرزمین اصلی ایران در آب‌های خلیج فارس و در ۱۸ کیلومتری کرانه جنوبی ایران قرار دارد. این جزیره با محیط ۴۳ کیلومتر، به شکل تقریباً بیضی بوده و بلندترین نقطه آن ۴۵ متر از سطح دریا ارتفاع دارد. نزدیکی به مدار رأس السرطان، تأثیرپذیری از جریان‌های موسمی و بالا بودن رطوبت هوا در تلفیق یکدیگر نقش تعیین‌کننده در ساخت عملکرد و سیمای اکولوژیک جزیره کیش بر عهده داشته است (امیدوار، ۱۳۷۹). به طور کلی کیش دارای اقلیم بسیار گرم تا گرم معتدل با رطوبت نسبی زیاد، بارش اندک و پراکنده و غلیظه توده هوای استوایی در بیشتر ایام سال است. وزش باد در جزیره کیش دارای نظم سالانه بوده و سرعت متوسط آن برای تمام جهات ۳٫۹ متر بر ثانیه می‌باشد (حسین‌زاده و عرفانیان، ۱۳۹۴: ۱۸۳).



شکل ۲. عکس و نقشه هوایی از موقعیت جزیره کیش، منبع: (Earthobservation.nasa.gov) و (map.kish.ir)

نتیجه‌گیری

جزیره کیش با توجه به موقعیت طبیعی و اکولوژیکی و قرار گرفتن در آب‌های خلیج فارس به عنوان تنها جزیره مرجانی ایران، داشتن مناطقی سرشار از پدیده‌های منحصر به فرد طبیعی و دارا بودن شرایط زیست محیطی و دریایی گردشگران بسیاری را سالانه به سمت خود جذب می‌کند اما مطالعات زیست محیطی در سال‌های اخیر و نیز مقایسه عکس‌های هوایی موجود نشان می‌دهد که افزایش روزافزون گردشگران و ایجاد تأسیسات گردشگری و رفاهی برای آنان سبب تخریب و تغییر شکل چهره طبیعی سواحل شده است و بی‌تردید این مقوله نیاز به برنامه‌ریزی در زمینه توسعه پایدار سواحل را ضروری م‌نماید. بر اساس نتایج ماتریس ارزیابی عوامل داخلی می‌توان دریافت که مجموع امتیاز وزن‌دار قوت‌ها و ضعف‌ها (۲/۷۸) از مقدار میانگین عدد ۳ کمتر است که نشان می‌دهد ارگان‌ها و افراد مسئول در امر گردشگری ساحلی (معماری ساحلی) نسبت به عوامل داخلی واکنش مناسبی نداشته و نتوانستند از قوت‌ها در

مقابل ضعف‌ها به خوبی بهره ببرند. از مهم‌ترین قوت‌ها می‌توان به وجود جذابیت‌های تاریخی و فرهنگی و امنیت اجتماعی در سطح جزیره با امتیاز اشاره کرد. همین‌طور وجود امنیت اجتماعی نیز می‌تواند به طور مؤثری در جهت جذب بیشتر گردشگر و ایجاد پایداری اجتماعی بیشتر عمل کند. در بخش ضعف‌ها نیز عوامل نابودی زیستگاه‌های ساحلی و فعالیت‌های ساختاری که بر تغییر فیزیکی خط ساحلی تأثیر می‌گذارد. از با اهمیت‌ترین نقاط ضعف در این جزیره می‌باشند که تا حد زیادی بر کیفیت معماری ساحلی تأثیر می‌گذارند. همین‌طور عامل عدم رعایت اصول همجواری کاربری‌ها و فقدان حضور ضوابط در مورد ارجحیت کاربری‌ها در زمان تخصیص زمین، نیز از عوامل با اهمیت از نگاه کارشناسان تلقی شده است. همین‌طور از بررسی ماتریس ارزیابی عوامل خارجی یا محیطی می‌توان دریافت که مجموع امتیاز وزن‌دار فرصت‌ها و تهدیدها (۳/۱۱) از مقدار میانگین عدد ۳ کمی بیشتر است که نشان می‌دهد ارگان‌ها و گردشگران نسبت به عوامل خارجی واکنش مناسبی نشان داده‌اند و از طریق فرصت‌های پیش رو سعی در برداشتن موانع و نقاط ضعف دارند. از جمله مهم‌ترین فرصت‌ها امکان استقرار انواع فعالیت‌ها و کاربری‌های جدید با توجه به پوشش قابل توجه گیاهی در سطح جزیره، اهمیت یافتن بخش گردشگری ویژه گردشگری داخلی و خارجی در محافل سیاسی و تصمیم‌گیری کشور، وجود ساحل گسترده و توان بالقوه برای فعالیت‌های تفریحی و گردشگری، فاصله نزدیک کیش به ساحل ایران و امکان انتقال بخشی از فعالیت‌های حمل و نقل دریایی مرتبط با کیش در این سواحل می‌باشند.

منابع و مآخذ

کتاب‌ها

افشار سیستانی، ایرج (۱۳۷۰)، "جزیره کیش و دریای پارس: مجموعه‌ای از اوضاع طبیعی، جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی و اقتصادی جزیره کیش و .."، تهران: جهان معاصر.

اولادی قادیکلایی، جعفر (۱۳۸۵)، "مقدمه ای بر طبیعت گردی"، مازندران: انتشارات دانشگاه مازندران.

امیدوار، پگاه (۱۳۷۹)، "ارزیابی زیست محیطی توریسم در جزیره کیش و ارائه راهکارهای مدیریت نوار ساحلی"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تهران، تهران: انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست.

پاپلی یزدی، محمد حسین و مهدی سقایی (۱۳۸۹)، "گردشگری (ماهیت و مفاهیم)"، تهران: انتشارات سمت.

حیدری، علیرضا (۱۳۷۸)، "مجتمع توریستی جزیره کیش"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد معماری و شهرسازی، تهران: دانشگاه شهید بهشتی تهران.

طیبیان، منوچهر (۱۳۸۴). "بررسی پتانسیل‌های اکوتوریسم در پهنه‌های روستایی ایران"، تهران: طرح پژوهشی دانشگاه تهران

کاظمی، مهدی (۱۳۸۷)، "مدیریت گردشگری"، تهران: انتشارات سمت.

کریمی، جعفر و محبوب‌فر، محمدرضا (۱۳۹۱)، "تکنیک‌ها و مدل‌های برنامه‌ریزی توریسم"، اصفهان: انتشارات ارکان دانش.

مهندسین مشاور سازه‌پرداز ایران (۱۳۸۶)، "طرح جامع مدیریت سواحل و محیط زیست جزیره کیش"، جلد اول و دوم، کیش: سازمان منطقه آزاد کیش، معاونت عمرانی و امور زیربنایی.

مهندسین مشاور گنو (۱۳۷۳)، "طرح جامع جزیره کیش"، جلد اول، کیش: سازمان منطقه آزاد کیش.

مجاهد، فرزانه (۱۳۸۹)، "تجزیه و تحلیل فرایندهای ژئومورفیک مؤثر بر تحول خطوط ساحلی جزیره کیش"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد ژئومورفولوژی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی، دانشگاه فردوسی مشهد.

میسون، پیتر (۱۳۸۷)، "گردشگری: اثرات، برنامه‌ریزی و مدیریت"، ترجمه روزبه میرزایی، تهران: نشر ترمه.

مقالات

باقی‌پور، محمدرضا؛ امیر گندمکار و احمد خادم‌الحسینی (۱۳۹۲)، "گردشگری ساحلی و در جزیره کیش و آثار زیست محیطی"، دومین همایش ملی حفاظت و برنامه‌ریزی محیط زیست، همدان، شرکت هم اندیشان محیط زیست فردا. بروجنی، حمید ضرغام و نیک‌بین، مهنا (۱۳۹۱)، "سنجش پایداری توسعه گردشگری در جزیره کیش"، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، صص: ۱۶۸-۱۳۷.

دانه‌کار، افشین و مجنونیان، هنریک (۱۳۸۳)، "معیارهای پیشنهادی برای ارزیابی مناطق ساحلی - دریایی به منظور تعیین مناطق حفاظت ساحلی - دریایی ایران (مطالعه موردی: ارزیابی مناطق تحت حفاظت سواحل دریای خزر)"، فصلنامه محیط‌شناسی، شماره ۳۵.

رمضان‌نژاد، یاسر، رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ پورطاهری، مهدی (۱۳۹۵)، "سنجش نگرشی اثرات گردشگری ساحلی بر توسعه پایدار روستاهای ساحلی استان گیلان"، فصلنامه علمی پژوهشی آمایش جغرافیایی فضا، سال ۶، شماره ۲۰. سرایی، فریبا (۱۳۷۸)، "پیامدهای زیست محیطی توسعه توریسم"، مجله محیط زیست، شماره ۲۹.

Moshabaki, Alireza; Mojahed, Vahideh. (2019). "Investing and Providing the solutions to confront the environmental issues of the projects related to coastal tourism in Kish Island", Revista Humanidades & Inovação, ISSN: ۲۳۵۸-۸۳۲۲, V. ۶, N. ۲.

Sharpley J. r., Sharpley J. (1997). "Rural Tourism: An Introduction", IT.P., London.

Swarbrooke, John. (1991). "Sustainable Tourism Management", UK: CABI Publishing.

UNCSD. (1999). "Indicator of Sustainable Development: Framework and Methodologies", UN-DPCSD, UN.

UNEP. (2009). "Sustainable Coastal Tourism: An integrated planning and management approach", www.pap-thecoastcentre.org.

UNWTO. (۲۰۱۳). "Tourism Highlights", Edition ۲۰۱۳, Madrid: World Tourism Organization.

WCED, (1987). "Our Common Future - Report of the World Commission on Environment", Oxford University Press.

<http://iczm.pmo.ir>

<http://new.isfahan.ir>

<http://map.kish.ir>

<http://Earthobservation.nasa.gov>

<http://google earth>

<http://map.kish.ir>